

KAILINIŲ ŽVĖRELIŲ AUGINIMO UŽDRAUDIMAS LIETUVOJE: PAGRĮSTA GYVŪNŲ APSAUGOS PRIEMONĖ AR PERTEKLINIS ŪKINĖS VEIKLOS LAISVĖS SUVARŽYMAS?

Adomas Saladžius, Ainius Pikūnas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto IV kurso studentai

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: adomas.saladzius@gmail.com; ainpikunas@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius doc. Dr. Agnė Juškevičiūtė-Vilienė

El. paštas: agne.juskeviciute-vilienne@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorė Emilė Navickaitė

El. paštas: emile.navickaite@sorainen.com

Moksliniame darbe analizuojant aktualią Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką bei teisės doktriną išskiriamos griežčiausios ūkinės veiklos laisvės ribojimo priemonės – ūkinės veiklos uždraudimo – taikymo sąlygos. Remiantis išskirtomis sąlygomis, darbe atliekamas kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo, kaip naujausio šios priemonės taikymo Lietuvoje pavyzdžio, teisinio pagrįstumo vertinimas.

Pagrindiniai žodžiai: ūkinės veiklos laisvė, ūkinės veiklos uždraudimas, gyvūnų teisės, aplinkos apsauga.

By examining the relevant case law of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union, as well as the legal doctrine, this research work analyses the conditions for implementation of the most severe measure of restriction of freedom of economic activity – prohibition of economic activity. Based on the identified conditions, the work assesses the legal reasonability of the prohibition on breeding and keeping of fur-bearing animals, as the most recent example of the application of this measure in Lithuania.

Keywords: freedom of economic activity, prohibition of economic activity, animal rights, environmental protection.

Įvadas

Nagrinėjamos temos aktualumą atskleidžia pastaraisiais metais neretai išgirstami raginimai griežtinti įvairių ūkio sektorių ekonominių veiklų reguliavimą¹, kurių pastebima ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje². Žiniasklaidoje diskutuojamų aplinkos apsaugos ir sveikatos apsaugos iššūkių kontekste pasigirstant siūlymų riboti ar net drausti veiklą įvairiose ūkio srityse³, iškyla ekonominės veiklos draudimo, kaip ūkio reguliavimo priemonės, teisinio pagrįstumo bei taikymo galimybių klausimas. Problemos aktualumą pabrėžė Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 21 d. priimti Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo pakeitimai, kuriais uždraustas kailinių žvėrelių veisimas ir laikymas Lietuvoje nuo 2027 m. sausio 1 d. Šio reguliavimo tikslingumas susilaukė gausių diskusijų viešojoje erdvėje tarp kailinių žvėrelių augintojų⁴ bei gyvūnų teisių gynėjų⁵. Diskusijų sukėlė ne tik tokios reguliavimo priemonės taikymo teisinis pagrįstumas, bet ir kompensacijų ūkio subjektams skyrimo (ne)privalomumas, dydis ir forma, taip pat draudimo įsigaliojimo specifika. Atsižvelgiant į tai, ūkinės veiklos uždraudimo sąlygų bei kitos susijusios teisinės problematikos analizė įgyja didelę praktinę reikšmę – ūkinės veiklos laisvės uždraudimo sąlygų apibendrinimas bei šios reguliavimo priemonės pavyzdžių įvertinimas yra prielaida kokybiškesnei teisėkūrai bei racionalesnei visuomeninei diskusijai.

Šio **darbo tikslas** yra nustačius Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Europos supranacionalinių teismų jurisprudencijoje įtvirtintas ūkinės veiklos laisvės

¹ Žr., pvz., Venckutė, A. Matydamos daug pažeidimų, institucijos ragina greičiau griežtinti kriptobendrovių reguliavimą Plačiau: <https://www.vz.lt/inovacijos/2023/12/11/matydamos-daug-pazeidimu-institucijos-ragina-greiciau-grieztinti-kriptobendroviu-reguliavima#ixzz8ORZKaKyU>; BNS. Energetikos ministerija siūlys griežtinti elektros tiekėjų reguliavimą: „Perlui Energijai“ gresia netekti licencijos? Plačiau: <https://www.alfa.lt/verslas/energetika/d-kreivys-perlas-energijai-gresia-netekti-licencijos/262447/>; ELTA. Siūloma griežtinti gydymo įstaigų kontrolę. Plačiau: <https://ve.lt/naujienos/sveikata/sveikata/siuloma-grieztinti-gydymo-istaigu-kontrolę-1608001>.

² Žr., pvz., ELTA. Pietų Korėjos parlamentas priėmė įstatymą, draudžiantį prekybą šunų mėsa. Plačiau: <https://www.delfi.lt/news/daily/world/pietu-korejos-parlamentas-prieme-istatyma-draudzianti-prekyba-sunu-mesa.d?id=95565401>.

³ Žr., pvz., ELTA. Europos piliečiai siekia uždrausti arklių skerdimą: pradedami rinkti parašai Plačiau: <https://www.delfi.lt/tvarilietuva/aplinka/europos-pilieciai-siekia-uzdrausti-arkliu-skerdima-pradedami-rinkti-parasai-94587613>.

⁴ Žr., pvz., Dubnikovas, M. Seimo nariai ketina padėti tašką prieš tai skatintam verslui. Plačiau: <https://www.delfi.lt/verslas/nuomones/marius-dubnikovas-seimo-nariai-ketina-padeti-taska-pries-tai-skatintam-verslui-94573017>; Vileikytė, G. Augintojai prie Seimo ragins nedrausti kailinių žvėrelių verslo Plačiau: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/2005972/augintojai-prie-seimo-ragins-nedrausti-kailiniu-zvereliu-verslo>.

⁵ Žr., pvz., Matusėvičiūtė, R. Akcijos „Kailiniams NE“ organizatorė Gabrielė: nebe tie laikai, kad dėl kailio reikėtų žudyti. Plačiau: <https://www.delfi.lt/grynas/tv/akcijos-kailiniams-ne-organizatore-gabriele-nebe-tie-laikai-kad-del-kailio-reiketu-zudyti.d?id=88725337>; Šermukšnė, M. Kailinių žvėrelių fermų draudimas: gera pradžia. Plačiau: <https://www.lrt.lt/naujienos/pozicija/679/2088523/meda-sermukсне-kailiniu-zvereliu-fermu-draudimas-gera-pradzia>.

ribojimo sąlygas, įvertinti kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo Lietuvoje uždraudimo, kaip ūkinės veiklos uždraudimo pavyzdžio, teisinį pagrįstumą. Išsikeltas darbo tikslas suponuoja šių darbo **uždavinių** išsikėlimą ir įgyvendinimą: 1) nustatyti ūkinės veiklos laisvės sampratą bei ribojimo sąlygas; 2) nustatyti ūkinės veiklos uždraudimo atveju taikytinas teisėtų lūkesčių apsaugos priemonės; 3) įvertinti kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo Lietuvoje atitiktį ūkinės veiklos ribojimo sąlygoms ir įstatymų leidėjo pasirinktų teisėtų lūkesčių apsaugos priemonių pakankumą.

Šio **darbo objekto** apibrėžia temos pavadinimas bei pirmiau nurodyti darbo tikslas ir uždaviniai. Šio darbo teorinės dalies objektu yra nagrinėjamai problematikai aktuali Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo formuojama doktrina, taip pat Lietuvos bei užsienio teisės doktrina. Šio darbo praktinės dalies objektu yra kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo draudimą Lietuvoje bei užsienio valstybėse įtvirtinančių teisės aktų nuostatos.

Šiame darbe naudojami dokumentų analizės (nagrinėjant Konstitucijos, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų, Europos Žmogaus Teisių Teismo, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimų, įstatymų ir poįstatyminių aktų nuostatas bei aktualią teismų praktiką), mokslinės literatūros analizės (aptariant teisės mokslininkų identifikuotus probleminius ūkinės veiklos laisvės ribojimo aspektus), lingvistinis (analizuojant teisės aktų išraišką, rašytinį tekstą) bei sisteminis (tiriant Konstitucijos, įstatymų ir poįstatyminių aktų vientisumą) **tyrimo metodai**.

Įgyvendinant išsikeltus uždavinius šiame darbe **svarbiausi šaltiniai** yra Lietuvos (*inter alia*, A. Juškevičiūtė-Vilienės, A. Gedmintaitės, E. Pogužinskės, V. A. Vaičiaičio, J. Miliuvienės, T. Birmontienės) bei užsienio teisės mokslininkų publikacijos. Atliekant statistinę analizę remtasi viešai prieinamais tarptautinių gyvūnų teises ginančių organizacijų, tokių kaip Eurogroup for Animals, Fur Free Alliance, Respect for Animals, duomenimis ir atliktais tyrimais.

1. Ūkinės veiklos laisvės samprata bei reikšmė

Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad tinkamas ūkio subjektų veiklos teisinis reguliavimas yra viena iš būtinų tvartos ir efektyvios ekonomikos funkcionavimo prielaidų, kuriam būdinga valdžios, ūkio subjektų ir visuomenės sąveika. Ūkinės veiklos sektorių įvairovė neišvengiamai kelia aplinkos apsaugos, visuomenės sveikatos ir kitų konstitucinių vertybių apsaugos klausimus, todėl valstybė pasitelkdama teisinio reguliavimo priemones veikia kaip reguliatorė, siekianti užtikrinti sklandų ekonomikos veikimą ir visuomenės interesų apsaugą (Pogužinskė, 2021, p. 131).

Vis dėlto, tinkamo ūkinės veiklos reguliavimo užtikrinimas iškelia skirtingo pobūdžio interesų pusiausvyros problematiką, kurios ištakos prasideda dar konstituciniame lygmenyje. Viena vertus, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio

1 dalies nuostata „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992) suponuoja pamatinę ūkinės veiklos laisvės, kaip konstitucinės vertybės, reikšmę ir atitinkamą valstybės priedermę garantuoti jos visapusišką apsaugą. Kita vertus, viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Aiškindamas sisteminį šioje nuostatoje įtvirtintų vertybių tarpusavio ryšį Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) yra pabrėžęs, kad ūkinės veiklos laisvė bei privačios nuosavybės teisė yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir neatskiriamos (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Konstitucinėje jurisprudencijoje taip pat išaiškinta, kad ribojant privačios nuosavybės teisę tuo pačiu yra ribojama ir ūkinės veiklos laisvė (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas). Atitinkamai, nepagrįsti asmens ūkinės veiklos laisvės suvaržymai paneigia ir asmens teisę įgyvendinti nuosavybės teisę. Taigi, pasirinkdamas ūkinės veiklos reguliavimo priemones įstatymų leidėjas susiduria su iššūkiu užtikrinti viešąjį interesą nepažeidžiant šalies ūkio sisteminės pusiausvyros.

Ūkinės veiklos uždraudimas, kaip ūkinės veiklos laisvę plačiausiai varžanti reguliavimo priemonė, savaime lemia intensyviausią ūkinės veiklos laisvės ir viešojo intereso priešpriešą. Išsikeltas darbo tikslas įvertinti šios reguliavimo priemonės taikymo praktinio pavyzdžio teisinį pagrįstumą suponuoja pirmiau nustatyti ūkinės veiklos laisvės sampratą bei turinį. Todėl šioje darbo dalyje bus nagrinėjama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įtvirtinta ūkinės veiklos samprata, taip pat ribojimo sąlygos. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (toliau – Chartija) bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) nuostatų išskirtinį vaidmenį Lietuvos teisės sistemoje, pasireiškiantį taikymo pirmenybe nacionaliniuose teisės aktuose nustatytojo reguliavimo atžvilgiu (Žalimas, 2014), šioje dalyje taip pat bus aptariamos Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) praktikoje išskiriamos ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygos.

Ūkinės veiklos laisvės samprata Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pradėta formuoti 1995 m. balandžio 20 d. nutarime, kuriame ūkinės veiklos laisvė apibrėžta kaip reiškianti „teisę laisvai pasirinkti užsiėmimą ir gyvenamąją vietą, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą, teisę į sutarčių sudarymo laisvę, į konkurencijos laisvę“ (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas). Nors šiame nutarime pasirinkta lakoniška formuluotė suponuotų esant išsamų ūkinės veiklos laisvės turinį sudarančių teisių sąrašą, Konstitucinio Teismo pozicija buvo patikslinta vėlesniuose nutarimuose.

Jau 1996 m. balandžio 18 d. nutarime Konstitucinis Teismas išaiškino, kad asmens ūkinės veiklos laisvė yra teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui sa-

varanksiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus (Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas). Teisės doktrinos šaltiniuose laikomasi pozicijos, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įtvirtintas ūkinės veiklos laisvės apibrėžimas akivaizdžiai rodo, jog nėra (ir negali būti) baigtinių galimybių, kildintinų iš aptariamąsios kategorijos, sąrašo. (Šileikis, 2005 cituota Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 184). Taigi, oficialioje konstitucinėje doktrinoje ūkinės veiklos laisvė suprantama kaip prielaidas asmeniui savarankiškai priimti savo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus sudarančių teisinių galimybių visuma, apimanti *inter alia* teisę laisvai pasirinkti užsiėmimą ir gyvenamąją vietą, sutarčių sudarymo laisvę, konkurencijos laisvę, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą, teisę keisti veiklos pobūdį, laisvę steigti, pertvarkyti, likviduoti ūkio subjektus, laisvę asmeniui, užsiimančiam ūkine veikla, laisvai patekti į atitinkamą rinką ir iš jos pasitraukti, laisvę verstis bet kokia įstatymų neuždrausta ūkine veikla, laisvę įgyvendinti įvairius asmens siekius (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Šios teisinės kategorijos turinys turėtų būti suvokiamas ne kaip kiekybiškai ribotas bei iš anksto apibrėžtas teisių rinkinys, o visuma subjektinių teisių ir laisvių, sudarančių sąlygas asmeniui pasirinkti, savo nuožiūra, tinkamiausią veikimo būdą verčiantis ūkine veikla. Remiantis šia ūkinės veiklos laisvės samprata, neaktualių pripažintinas bandymas nustatyti išsamų šių kategoriją sudarančių teisių sąrašą, kadangi asmens poreikių nustatymas yra galimas tik įvertinus jo užsiimančios ūkinės veiklos sritį bei kitas faktines aplinkybes, kurios kiekvienu atveju yra skirtingos.

Nepaisant ūkinės veiklos laisvės konstitucinės reikšmės, Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad jos apimtis nėra absoliuti. Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostatoje „Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“ įtvirtintas konstitucinis principas, nubrėžiantis ūkinės veiklos reguliavimo tikslus ir ribas: reguliuodama ūkinę veiklą valstybė turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo tam tikro ūkio subjekto teisės ir teisėti interesai ribojami daugiau, negu būtina viešajam interesui užtikrinti (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 9 d. nutarimas). Vadinasi, valstybė privalo reguliuoti ūkinę veiklą derindama asmens ir visuomenės interesus, savo ruožtu ūkio subjektai naudodamiesi jiems garantuojamų teisių ir galimybių visuma privalo laikytis nustatytų ribojimų.

Vis dėlto ūkinės veiklos laisvės ribojimų įgyvendinimas galimas tik laikantis bendrųjų Konstitucinio Teismo doktrinoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygų. Konstitucinio Teismo jurisprudenciją analizuojančiuose teisės doktrinos šaltiniuose taip pat išskiriamos specialiosios ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygos (Pogužinskė, 2023, p. 31). Konstitucinio Teismo doktrinoje nurodyta, kad žmogaus teisių ir laisvių ribojimai gali būti įtvirtinti tik laikantis šių sąlygų: (i) ribojimai privalo būti įtvirtinti įstatymu, (ii) ribojimai turi būti neišvengiami apsaugant konstitucines vertybes, (iii) ribojimai turi nepaneigti jais varžomų teisių ir laisvių esmės,

(iv) ribojimai turi atitikti proporcingumo kriterijų (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas).

Nurodytos sąlygos laikomos bendrosiomis, nes yra taikomos vertinant ne tik ūkinės veiklos laisvės, bet ir kitų žmogaus teisių ir laisvių ribojimų konstitucingumą. Jos nustato privalomą žmogaus teises ir laisves ribojančio teisės akto formą – įstatymą, taip pat įtvirtina imperatyvą įstatymų leidėjui bet kokio ribojimo imtis tiksliai egzistuojant konstitucinių vertybių apsaugos būtinybei, t. y. nesant galimybės reikiamos apsaugos užtikrinti kitais būdais. Be to, taikomų ribojimų apimtis neturi paneigti teisių ir laisvių įgyvendinimo galimybės. Galiausiai, konstitucinis proporcingumo principas reikalauja teises ir laisves suvaržyti ne daugiau, nei konkrečiu atveju yra būtina siekiamo tikslo įgyvendinimui.

Teisės doktrinoje atliktos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos analizės pagrindu išskiriamos dvi specialiosios ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygos: formalioji ir materialioji (Juškevičiūtė-Vilienė, 2017, p. 207-220). Formalioji sąlyga nustato reikalaujamą ūkinės veiklos laisvę ribojančių teisės aktų formą: esminės ūkinės veiklos sąlygos, draudimai ir ribojimai, darantys esminį poveikį ūkinei veiklai, taip pat sankcijos už atitinkamus teisės pažeidimus gali būti nustatytos tik įstatymu. Tuo tarpu, tam tikras ūkinės veiklos santykių reglamentavimas, kuris nors ir pasireiškia ribojančiu pobūdžiu, tačiau pagal ribojimo intensyvumą neatitinka pirmiau nurodytųjų kriterijų, gali būti nustatytas ir žemesnės galios teisės aktais, priimtais pagal įstatymą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas).

Materialiaja ūkinės veiklos ribojimo sąlyga laikomas iš Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies kildinamas reikalavimas ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Mokslinių šaltinių analizė atskleidžia, jog sąvoka „bendra tautos gerovė“ turi tiesioginę sąsają su Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje bei kituose teisės šaltiniuose vartojama „viešojo intereso“ sąvoka. Nors teisės aktuose nėra pateikiama nei bendros tautos gerovės, nei viešojo intereso samprata, remiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir teisės doktrinos šaltiniais galima išskirti bendrus kriterijus, leidžiančius partikuliariam interesui konkrečioje situacijoje suteikti viešojo intereso reikšmę.

Remiantis E. Kūrio įžvalgomis dėl viešojo intereso identifikavimo galima teigti, jog viešojo intereso buvimas konkrečioje situacijoje gali būti nustatomas pagal tam tikrą veiksmų seką, kurios pirmasis žingsnis yra konkretaus intereso reikšmės santykinai didelei visuomenės daliai įvertinimas. Nustačius, kad tam tikras interesas yra reikšmingas visuomenei, o ne pavieniams asmenims, sekantis žingsnis yra įvertinti, ar nagrinėjamas interesas yra konstituciskai pagrįstas. Partikuliarių interesą, išlaikiusių šių žingsnių išbandymą, pagrįstai būtų galima laikyti viešuoju interesu (Kūris, 2012 cituota Vilienė, 2017, p. 210).

Atsižvelgiant į tai, kad kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimas Lietuvoje, *inter alia*, siejamas su aplinkos apsaugos ir gyvūnų gerovės užtikrinimu, vertinant šios reguliavimo priemonės teisėtumą atskirai aptartina aplinkos ir gyvūnų apsauga

kaip viešojo intereso išraiška. Nors Konstitucijoje tiesiogiai neįtvirtinta asmens teisė į sveiką ir švarią aplinką, valstybės aplinkosauginės politikos pagrindus reglamentuojančiuose Konstitucijos 53 ir 54 straipsniuose, be kita ko, numatyta valstybės ir kiekvieno asmens pareiga saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintos pareigos užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsaugą bei gamtos išteklių racionalų naudojimą įgyvendinamas viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (Konstitucinio Teismo 2005 m. kovo 13 d. nutarimas). Ši Konstitucijos nuostata sietina ir su siekiu užtikrinti gyvūnų gerovę.

Valstybės veiksmų užtikrinant aplinkos apsaugą teisėtumas ne kartą kvestionuotas ūkio subjektų, siekusių įrodyti jų ūkinės veiklos laisvės pažeidimus. Vis dėlto, analizuojant Konstitucinio Teismo doktriną pastebima tendencija ūkinės veiklos laisvės ribojimus pripažinti teisėtomis priemonėmis aplinkos apsaugos, kaip viešojo intereso išraiškos, kontekste⁶.

Minėti pavyzdžiai leidžia teigti, jog Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje užtikrinami aukšti aplinkos ir gyvūnijos apsaugos reikalavimai, suteikiantys galimybes efektyviai įgyvendinti Europos Sąjungos teisėje nustatytus standartus (Juškevičiūtė-Vilienė, 2023b). Vadinasi, oficialioje konstitucinėje doktrinoje aplinkos ir gyvūnijos apsaugai suteikiama ypatinga reikšmė, jų apsaugos užtikrinimas laikomas viešojo intereso. Todėl aplinkos apsauga ir gyvūnų gerovė laikytini materialiąją sąlyga, kurios pagrindu leidžiama įtvirtinti ūkinės veiklos laisvę ribojančias priemones, įskaitant ūkinės veiklos draudimą. Kita vertus, aplinkos ir gyvūnijos apsaugos tikslais nustatytų ribojimų konstitucingumas turėtų būti sistemiskai vertinamas kartu su kitomis šioje dalyje aptariamomis bendrosiomis ir specialiosiomis sąlygomis.

Pažymėtina, kad iš esmės analogiškos ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygos išskiriamos ir EŽTT bei ESTT praktikoje. Naujausioje ESTT praktikoje pažymima, kad Chartijos 16 straipsniu garantuojama laisvė užsiimti verslu, *inter alia*, apima laisvę užsiimti ekonomine ar komercine veikla, laisvę sudaryti sutartis ir laisvą konkurenciją (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2023 m. kovo 1 d. sprendimas), laisvę pasirinkti verslo partnerį (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2023 m. sausio 12 d. sprendimas), laisvę nustatyti teikiamų paslaugų kainą (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. gruodžio 21 d. sprendimas).

Vis dėlto ESTT praktikoje, kaip ir jau aptartoje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, nurodoma, kad laisvė užsiimti verslu nėra absoliuti. Laisvės užsiimti verslu apimtis turi būti vertinama atsižvelgiant į jos socialinę funkciją, laisvei užsiimti verslu gali būti taikomos įvairios viešosios valdžios priemonės, kuriomis dėl bendrojo intereso gali būti ribojamas ekonominės veiklos vykdymas.

⁶ Pvz., Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 2 d. bei 2021 m. gegužės 13 d. nutarimai.

Laisvės užsiimti verslu ribojimui taikomos Chartijos 52 straipsnio 1 dalyje nustatytos bendrosios žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygos: (i) teisių ir laisvių įgyvendinimo apribojimas turi būti numatytas įstatymo, (ii) ribojimas turi nekeisti šių teisių ir laisvių esmės, (iii) ribojimas, remiantis proporcingumo principu, turi būti būtinas, (iv) ribojimas turi atitikti Europos Sąjungos pripažintus bendrus interesus arba būti reikalingas kitų teisėms ir laisvėms apsaugoti (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2013 m. sausio 2 d. sprendimas). Teisės doktrinoje nurodoma, kad sprendžiant dėl ekonominės veiklos laisvės suvaržymo atitikties Chartijos nuostatomis, Europos Sąjungos pripažintais bendrais interesais, be kita ko, laikytina vartotojų ir žmonių sveikata bei aplinkos apsauga.

EŽTK praktiką nagrinėjančiuose teisės doktrinos šaltiniuose pastebima, kad ekonominės laisvės ribojimas pateisinamas tuo atveju, kai jis atitinka šias sąlygas: (i) šios laisvės apribojimą nustato aiškus ir numatomas teisinis reglamentavimas (teisėtumo kriterijus), (ii) ribojimas yra būtinas visuomenės bendriesiems interesams užtikrinti, (iii) laikomasi proporcingumo tarp siekiamo teisėto tikslo ir bendro intereso. Spręsdamas dėl partikuliaraus intereso pripažinimo bendruoju interesu šių sąlygų kontekste, EŽTT akcentuoja nacionalinės teisės svarbą: paprastai bendruoju interesu turėtų būti laikomi interesai, kurie tokiais būtų pripažįstami pagal nacionalinę teisę (Juškevičiūtė-Vilienė, 2023a, p. 46).

Taigi, oficialioje konstitucinėje doktrinoje ūkinės veiklos laisvė suprantama kaip prielaidas asmeniui savarankiškai priimti savo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus sudarančių teisiųjų galimybių visuma. Nustatant ūkinės veiklos laisvės ribojimus turi būti laikomasi šių sąlygų: (i) esminiai ribojimai privalo būti įtvirtinti įstatymu, (ii) ribojimai privalo būti būtini siekiant apsaugoti konstitucines vertybes, (iii) ribojimai turi nepaneigti ribojamų teisių ir laisvių esmės, (iv) ribojimai turi atitikti proporcingumo principą, (v) ribojimai turi atitikti viešąjį interesą (bendrą tautos gerovę). Ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygos pagal ESTT ir EŽTT praktikos nuostatas iš esmės atitinka Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nustatytąsias žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygas. Vis dėlto, sprendžiant dėl ribojimų teisėtumo kiekvienu atveju turėtų būti papildomai įvertinama viešojo intereso (suprantamo pagal nacionalinę teisę) atitiktis Europos Sąjungos pripažintiems bendriems interesams.

Atsižvelgiant į atliktą Konstitucinio Teismo, ESTT bei EŽTT doktrinos analizę, leidžiančią išskirti nacionaliniame bei tarptautiniame lygmenyje vyraujančią ūkinės veiklos laisvės sampratą ir ribojimo sąlygas, detaliau aptartinas 2023 m. sausio 24 d. nutarimas, kaip naujausias Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pavyzdys, kuriame pasisakyta dėl ūkinės veiklos laisvės ribojimo (Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas). Šiame nutarime, be kita ko, pasisakyta dėl kai kurių COVID-19 pandemijos laikotarpiu taikytų ribojimų atitikties formaliajai ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygai.

Pagal Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo prašymą inicijuotoje konstitucinės justicijos byloje nagrinėta Vyriausybės nutarimo, kuriuo ribotam laikotarpiui buvo uždrausta teikti grožio ir odontologijos paslaugas, atitiktis Konstitucijai. Pareiškėjo prašymas *inter alia* buvo grindžiamas argumentu, kad Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimu, t. y. poįstatyminiu teisės aktu, nustatytas draudimas teikti grožio ir odontologijos paslaugas (išskyrus būtiniosios medicinos pagalbos užtikrinimą) prieštaravo iš Konstitucijos kylančiam reikalavimui, pagal kurį esminės ūkinės veiklos sąlygos, draudimai ir ribojimai, darantys esminį poveikį ūkinei veiklai, gali būti nustatyti tik įstatymu.

Šiuo atveju, Konstitucinis Teismas, įvertinęs taikytų ribojimų trukmę, pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, nenustatė Konstitucijos pažeidimo. Nutarime nurodyta, kad sisteminis Žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymo (toliau – ŽULPKĮ) 21 straipsnio 1 dalies ir to paties straipsnio 3 dalies 1 punkto aiškinimas leidžia daryti išvadą, jog Vyriausybei buvo suteikti įgaliojimai nustatyti konkrečias karantino metu taikomas priemones, *inter alia* susijusias su specialių ūkinės veiklos sąlygų, paslaugų teikimo tvarkos nustatymu, kuriomis ūkinė veikla galėjo būti laikinai apribota, be kita ko, taip, kad laikinai būtų draudžiama ja verstis.

Šis Konstitucinio Teismo nutarime pateiktas argumentas susilaukė kritikos teisės doktrinoje: konstitucionalisto V. A. Vaičiūčio teigimu, Konstitucinis Teismas pernelyg plačiai išaiškino kvestionuojamo Vyriausybės nutarimo priėmimo metu galiojusią ŽULPKĮ 21 straipsnio 1 bei 3 dalių turinį. Pasak V. A. Vaičiūčio, konstitucines žmogaus teises ribojančiame įstatyme turėtų būti aiškiai įvardytos juo ribojamos žmogaus teisės bei pageidautinai nurodytos ribojamas teises įtvirtinančios Konstitucijos nuostatos. Anot teisės mokslininko, ŽULPKĮ 21 straipsnio 1 dalies nuostatoje vartojamos sąvokos „ūkinės ir kitokios veiklos sąlygos“ bei „paslaugų teikimo tvarka“ Vyriausybei nesuteikė diskrecijos laikinai uždrausti pasinaudoti kokia nors konstitucine asmens teise ir laisve. Priešingu atveju, pačiame ŽULPKĮ būtų aiškiai nurodyta galimybė remiantis jo nuostatomis riboti žmogaus teises (Vaičaitis, 2023).

Panašios pozicijos laikomasi ir J. Miliuvienės bei T. Birmontienės moksliniame straipsnyje, nagrinėjančiame valdžios institucijų įgaliojimų apimtį reaguojant į COVID-19 pandemiją (Miliuvienė, Birmontienė, 2022). Straipsnyje nurodoma, kad nepaisant pandemijos kontekste įvesto specialaus teisinio režimo, teisinės valstybės ir valdžių padalijimo principai suponuoja įstatymų leidžiamosios valdžios išitraukimo būtinybę sprendžiant dėl situacijai suvaldyti reikalingų priemonių. Priimdama nutarimą, kuriuo nustatytas draudimas teikti grožio ir odontologijos paslaugas, Vyriausybė nustatė žmogaus teisių ir laisvių ribojimus, kurių įgyvendinimo galimybė nebuvo tiesiogiai numatyta įstatyme. Todėl, autorių nuomone, ši Vyriausybės pasirinkta priemonė laikytina prieštaraujančia Konstitucijai. Teisės mokslininkų taip pat pažymima, kad nustatydama minėtus ribojimus Vyriausybė turėjo galimybę pasinaudoti jai Konstitucijos suteikta teise inicijuoti reikiamus įstatymų pakeitimus – toks

veikimo būdas būtų geriau atspindėjęs teisinės valstybės ir valdžios padalijimo principų imperatyvus.

Nors reikalavimas ūkinės veiklos laisvės ribojimus įtvirtinti įstatyminiame lygmenyje buvo sąlyginai lanksčiai interpretuotas 2023 m. sausio 23 d. Konstitucinio Teismo nutarime, tokios interpretacijos reikšmė turėtų būti vertinama epidemiologinės situacijos, kurios metu buvo priimtas ginčytas Vyriausybės nutarimas, kontekste.

Todėl Konstitucinio Teismo pozicija, kad konstitucinių teisių ribojimo galimybės tiesiogiai neįtvirtinės, o tik abstrakčią galimybę nustatyti paslaugų teikimo tvarką paminėjęs įstatymas Vyriausybei suteikė diskreciją ūkinės veiklos laisvės suvaržymus nustatyti poįstatyminiame akte, turėtų būti laikoma išimtimi iš bendrosios taisyklės ir neturėtų būti laikoma sumenkinančia reikalavimo žmogaus teisių ribojimus įtvirtinti įstatyme reikšmės.

2. Teisėtų lūkesčių apsauga ūkinės veiklos laisvės sektoriaus uždraudimo kontekste

Pirmoje šio darbo dalyje nagrinėtos ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlygos leidžia nustatyti atvejus, kuriais ūkinės veiklos sektoriaus uždraudimas laikytinas tikslinga reguliavimo priemone. Vis dėlto vertinant ūkinės veiklos sektoriaus uždraudimo teisėtumą turėtų būti atsižvelgiama ne tik į šios priemonės taikymo tikslingumą, bet ir į pasirinktą jos įgyvendinimo būdą.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisiųjų santykių subjektų teises, gerbti teisėtų interesus ir teisėtus lūkesčius (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas). Atsižvelgiant į tai, kad privačių subjektų vykdoma ūkinė veikla paprastai yra pagrindinis jų pajamų šaltinis, be to tokiai veiklai yra būdingas ilgalaikiškumas, uždrausdamas veiklą ūkinės veiklos sektoriuje įstatymų leidėjas turėtų atsižvelgti į verslininkų teisėtus lūkesčius ir pasirinkti priemones, kurios minimalizuotų jų galimus praradimus bei kitas neigiamas pasekmes. Todėl šioje darbo dalyje bus trumpai aptartamos teisės doktrinoje pateikiamos įžvalgos apie teisėtų lūkesčių apsaugą ūkinės veiklos uždraudimo kontekste bei galimas ūkio subjektų interesų apsaugos priemonės.

Teisėkūros procedūrą reglamentuojančių teisės aktų bei konstitucinės jurisprudencijos analizės pagrindu teisės doktrinoje išskiriamos šios pagrindinės teisėtų lūkesčių apsaugos užtikrinimo formos: (i) teisingas praradimų kompensacijos mechanizmas, (ii) *vacatio legis*, (iii) pereinamasis teisinis reguliavimas (Gedmintaitė, 2016, p. 293-310).

Remiantis oficialios konstitucinės doktrinos nuostatomis, valstybei kyla pareiga atlyginti asmenų nuostolius, patirtus dėl pasikeitus teisiniam reguliavimui pablogėjusių ūkinės veiklos sąlygų. Konstitucinėje jurisprudencijoje nurodyta, kad jeigu ūkio

subjektas pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus įgijo teisę užsiimti tam tikra ūkine veikla ir šią teisę įgyvendino, tai tokios ūkinės veiklos teisinį reguliavimą keičiant taip, kad yra pabloginamos šios ūkinės veiklos sąlygos arba ši ūkinė veikla apskritai nutraukiama, valstybei gali atsirasti pareiga kompensuoti ūkio subjektams dėl pasikeitusio teisinio reguliavimo jų patirtus praradimus (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Pagal konstitucinę jurisprudenciją kompensavimo mechanizmo esminiai elementai (pagrindai, dydžiai, terminai ir kt.) turi būti nustatyti įstatymu ir tai padaryti įstatymų leidėjas turi nepagrįstai nedelsdamas. Pažymėtina, kad teisingo kompensavimo mechanizmas turėtų būti taikomas tolygiai, t. y. lygiateisiškai, neišskiriant tam tikrų asmenų grupių, be to, teisingas praradimų kompensavimo mechanizmas nereiškia visiško jų atlyginimo (Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas).

Taigi, uždraudus tam tikrą ūkinę veiklą valstybei atsiranda pareiga kompensuoti dėl pažeistų teisėtų lūkesčių patirtus praradimus. Kaip ir pats draudimas, kompensacijos mechanizmas turi būti nustatytas įstatymu. Nors pagal Konstitucinio Teismo praktiką kompensacija neturi visiškai atlyginti patirtų nuostolių, jos dydis turėtų būti teisingas atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes ir kitų aplinkybių visumą.

Pažymėtina, kad valstybės pareiga įtvirtinti kompensacijos mechanizmą siejama ne tik su oficialiąja konstitucine doktrina, bet ir EŽTT praktika. Fizinių ir juridinių asmenų teisė netrukdomai naudotis savo nuosavybe įtvirtinta EŽTK Pirmojo protokolo 1 straipsnyje. Atsižvelgiant į tai, kad uždraudus ūkinės veiklos laisvę apribojamos ūkio subjekto galimybės pagal paskirtį naudoti jų teisėtai įgytas veiklos priemonės (įrankius, patalpas ir kt.), tokia reguliavimo priemonė laikytina nuosavybės teisės įgyvendinimo suvaržymu.

EŽTT praktikoje laikomasi pozicijos, kad ūkio subjektams privalo būti kompensuojami nuostoliai, atsiradę dėl valstybės veiksmais apribotos galimybės įgyvendinti nuosavybės teisę. Pavyzdžiui, byloje *Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis prieš Graikiją* nustačius, kad ūkio subjekto įsigytame žemės sklype dėl valstybės priimto teisės akto buvo uždrausta statyba ir tokiu būdu apribota galimybė įgyvendinti nuosavybės teisę, EŽTT priteisė 500 000 Eur turtinės žalos atlyginimą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gruodžio 2 d. sprendimas).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, kad teisinio reguliavimo pakeitimai turėtų būti daromi tokiu būdu, kad asmenims, kurių teisei padėčiai jie turi įtakos, būtų užtikrinta reali galimybė prisitaikyti prie naujos teisinės situacijos. Siekiant sudaryti sąlygas asmenims tinkamai pasirengti numatomiems pakeitimams, gali būti būtina nustatyti vėlesnę jo įsigaliojimo datą (Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas).

ESTT praktikoje taip pat nurodyta, kad teisėkūros subjektai turėtų, kai reikalinga, numatyti teisėtų lūkesčių apsaugą užtikrinančias pereinamojo pobūdžio priemones (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2006 m. birželio 22 d. sprendimas). Teisės

doktrinoje pažymima, kad laikotarpis nuo teisės akto oficialaus paskelbimo iki jo įsigaliojimo (*vacatio legis*) yra labai svarbus jau susiklosčiusių ir įgyvendinamų teisinių santykių dalyvių teisių ir interesų apsaugai (Gedmintaitė, 2016, p. 302-310).

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarime nurodyta „darant esminius galiojančio teisinio reguliavimo pakeitimus, lemiančius asmenų teisei padėčiai nepalankius padarinius, gali būti reikalinga numatyti ir tam tikrą pereinamąjį teisinį reguliavimą. Asmenų, kuriems taikytinas naujas teisinis reguliavimas, teisinė padėtis pereinamosiomis nuostatomis turėtų būti sureguliuota taip, kad jiems būtų suteikta pakankamai laiko užbaigti pradėtus veiksmus, kurių ėmėsi ankstesnio teisinio reguliavimo pagrindu, tikėdamiesi, kad jis bus stabilus, ir įgyvendinti pagal ankstesnį teisinį reguliavimą įgytas teises“ (Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas). Taigi, sprendžiant dėl *vacatio legis* taikymo ir trukmės turėtų būti vertinamos skirtingos aplinkybės: *inter alia*, įstatymo paskirtis ir juo reguliuojamų santykių pobūdis, subjektų, kuriems jis taikytinas, galimybės pasirengti naujo teisinio reguliavimo įsigaliojimui.

Doktrininiuose šaltiniuose pažymima, kad ūkinės veiklos srityje, priešingai nei socialinių garantijų plotmėje, *vacatio legis* trukmė gali būti gerokai trumpesnė. Vis dėlto, šio darbo autorių nuomone, sprendžiant dėl ūkinės veiklos uždraudimo, kaip ūkinės veiklos laisvę intensyviausiai varžančios reguliavimo priemonės, įstatymų leidėjas prioritetą turėtų teikti ilgesnio *vacatio legis* laikotarpio nustatymui – tik tokiu būdu ūkio subjektams būtų užtikrinta galimybė efektyviai pasirengti savo veiklos nutraukimui. Galiausiai, pereinamojo teisinio reguliavimo nustatymas taip pat galėtų tapti efektyviu instrumentu užtikrinant sklandų reguliavimo pakeitimą, todėl įstatymų leidėjas turėtų apsvarstyti jo taikymo galimybę nutraukdamas ūkio subjektų veiklos galimybes konkrečiame sektoriuje.

Apibendrinant galima teigti, kad drausdama ūkinę veiklą valstybė turėtų atsižvelgti į ūkio subjektų teisėtus lūkesčius ir pasirinkti tinkamas jų apsaugos formas. Pagrindinės teisėtų lūkesčių apsaugos užtikrinimo priemonės yra praradimų kompensacijos mechanizmas, pereinamasis teisinis reguliavimas ir *vacatio legis*.

Poreikį nustatyti teisingą kompensacijos mechanizmą suponuoja ne tik Konstitucinio Teismo jurisprudencija, bet ir EŽTT praktika, kurioje praradimų kompensavimo būtinybė siejama su nuosavybės teisės įgyvendinimo ribojimais, sąlygotais teisinio reguliavimo pasikeitimų. Todėl nors Konstitucijoje neįtvirtinta reikalavimo visiškai kompensuoti ūkio subjektų patirtus nuostolius, nustatydama kompensacijos mechanizmą, valstybė turėtų įvertinti ūkinės veiklos draudimo sukeltamų nuosavybės suvaržymų apimtį. Kartu su kompensacijos mechanizmu turėtų būti nustatyti *vacatio legis* ir pereinamasis teisinis reguliavimas, kurie ūkio subjektams leistų tinkamai pasirengti vykdytos veiklos nutraukimui.

3. Ūkinės veiklos uždraudimo pavyzdys: kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo atvejis Lietuvoje

Aptarus ūkinės veiklos laisvės apribojimo teorinius aspektus, toliau šiame straipsnyje analizuojamas konkretus ūkinės veiklos uždraudimo pavyzdys – Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 21 d. priimtas Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo Nr. VIII-500 2, 10, 12 ir 17 straipsnių pakeitimo įstatymas (toliau – Pakeitimo įstatymas), kuriuo visiškai uždrausta laikyti ir veisti gyvūnus kailiams.

Kailinių žvėrelių ūkinės veiklos sektoriaus uždraudimas yra ko gero pirmasis atvejis nepriklausomos Lietuvos Respublikos istorijoje, kai teisėtai vykdyta ekonominė veikla yra uždraudžiama pakeičiant teisinį reguliavimą. Pastebėtina, kad iki aptariamo pavyzdžio Lietuvos ūkyje vyravo kitokios tendencijos: viena vertus, tam tikros iki tol draustos ūkinės veiklos buvo įteisintos (pvz., azartiniai lošimai 2001 m. liepos 1 d. (Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymas, 2001)), kita vertus, įvairių ūkinės veiklos sektorių probleminiai aspektai buvo sprendžiami įvedant ūkinės veiklos ribojimus, o ne visišką uždraudimą (pvz., alkoholio prekybos laiko apribojimą (Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymas, 1995)).

Esminiai kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo aspektai įtvirtinti Pakeitimo įstatymo 2 straipsnyje, įtvirtinančiame Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo 10 straipsnio papildymą, taip pat Pakeitimo įstatymo 3 straipsnyje, pakeičiančiame Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo 12 straipsnio turinį. Pakeitimo įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, kad „Draudžiama laikyti ir (ar) veisti gyvūnus kailių gavybos ar pardavimo tikslu“. Pakeitimo įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad „Draudžiama parduoti ar kitaip perleisti gyvūnus kailių gavybos tikslu“ (Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas, 2023).

Taigi, šiomis Pakeitimo įstatymo nuostatomis nustatomas aptariamoms ūkinės veiklos uždraudimo turinys: viena vertus, aptariamam Pakeitimo įstatymu, uždraudžiamas kailinių žvėrelių laikymas ir veisimas, turint tikslą šiuos gyvūnus panaudoti kailių gavybai, kita vertus – disponavimas kailiniais žvėreliais, kai šie parduodami (perleidžiami kitais pagrindais) siekiant juos panaudoti kailių gavybai.

Aptariamą reguliavimą buvo priimtas atsižvelgiant į itin neigiamą kailinių žvėrelių veisimo verslo vertinimą visuomenėje (2016 m. lapkričio mėn. duomenimis, net 67 % Lietuvos gyventojų mano, kad kailinius gyvūnus auginti narvuose ir žudyti dėl jų kailio yra nepriimtina, 2017 m. balandžio mėn. duomenimis 64 % Lietuvos gyventojų teigia, jog pritartų draudimui auginti ir žudyti gyvūnus tik dėl jų kailio), šio ūkinės veiklos sektoriaus etinę problematiką, taip pat kailinių žvėrelių ūkių keliamą aplinkos taršą. Įtakos priimtam reguliavimui turėjo ir moksliniai tyrimai, įrodantys kailinių žvėrelių veisimo žalingumą gyvūnams (Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos..., 2021). Moksliniuose darbuose pažymima, kad kailinių žvėrelių veisimas istoriškai buvo mažiau kritikuojamas lyginant su laukinių žvėrių laikymu narvuose,

vis dėlto pastaruoju metu intensyviau reiškiamą kritika kailinių žvėrelių auginimui. Šis pokytis siejamas su tuo, kad kailiniai žvėrelių augintojai dažniausiai veisia laukines gyvūnų rūšys (audines, lapes, šinšilas), kurioms sudėtinga prisitaikyti prie kailių ūkiuose sudaromų sąlygų. Pasak mokslinių tyrimų, laukinių gyvūnų laikymo sąlygos neatitinka natūralių jų gyvenimo sąlygų, dėl ko gyvūnams ilgainiui išsivysto psichologiniai sutrikimai (Brooman, 2023).

Taigi, kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimas įstatymų leidėjo grindžiamas poreikiu užtikrinti aplinkos ir gyvūnų gerovės apsaugą. Kaip aptarta ankstesnėje šio darbo dalyje, minėti siekiai oficialioje konstitucinėje doktrinoje laikomi viešojo intereso išraiška, todėl gali būti laikomi materialiaja ūkinės veiklos laisvės ribojimo sąlyga.

Aptarus ūkinės veiklos uždraudimo turinį įtvirtinančias Pakeitimo įstatymo nuostatas, įstatymų leidėjo nurodytus tokio teisinio reguliavimo priėmimo tikslus bei motyvus, toliau aptartinos Pakeitimo įstatymo 5 straipsnio, nustatančio aptariamojo draudimo įsigaliojimą, įgyvendinimą ir taikymą, nuostatos. Nurodyto straipsnio nuostatos yra aktualios vertinant kailinių žvėrelių auginimo uždraudimo proporcingumą bei šia veikla besiverčiančių asmenų teisėtą lūkesčių užtikrinimo pakankamumą.

3.1. Nustatyto „pereinamojo laikotarpio“ teisinė analizė

Įstatymų leidėjo nustatyta, kad Pakeitimo įstatymo įsigaliojimo data (išskyrus įgyvendinimo ir taikymo nuostatas) yra 2027 m. sausio 1 d. (Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas, 2023).

Kaip aptarta pirmesnėse šio darbo dalyse, *vacatio legis* laikotarpio trukmė reikšminga vertinant ūkinės veiklos draudimo atitiktį proporcingumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principams. Nors valstybė (įstatymų leidėjas) turi teisę nustatyti tam tikrą ūkinę veiklą uždraudžiantį teisinį reguliavimą, tačiau jį įgyvendinant būtina laikytis Konstitucijos nuostatų ir konstitucinių principų, *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugos principo. Remiantis Konstitucinio Teismo doktrina, teisėtų lūkesčių apsaugos principas ūkinės veiklos uždraudimo kontekste, be kita ko, įgyvendinamas nustatant perinamąjį teisinį reguliavimą, leidžiantį pabaigti pagal iki pakeitimų galiojusį teisinį reguliavimą pradėtus veiksmus ir įgyvendinti įgytas teises.

Atsižvelgiant į tai, kad kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimas yra precedentinis griežčiausio ūkinės veiklos laisvės ribojimo – ūkinės veiklos uždraudimo – atvejis Lietuvoje, vertinant jo pagrįstumą nėra galimybės atlikti palyginimo su analogiškais reguliavimo priemonėmis, įtvirtintomis nacionaliniuose teisės aktuose. Vis dėlto Lietuva yra 20-oji Europos valstybė, įtvirtinusi kailinių žvėrelių veisimą draudžiantį teisinį reguliavimą, (Balčiūnaitė, Jakučionis, 2023), todėl aptariamame reguliavime nustatytas „pereinamasis laikotarpis“ lygintinas su nustatytu kitose Europos valstybėse (žr. žemiau pateikiamą lentelę).

1 lentelė. Kailinių žvėrelių veisimo uždraudimo priėmimas ir įsigaliojimas Europos valstybėse⁷

Valstybė	Priėmimo metai	Įsigaliojimo metai	Vacatio legis trukmė
Jungtinė Karalystė	2000	2003	3 m.
Austrija	2004	2005	1 m.
Nyderlandai	2012	2024	12 m.
Airija	2019	2022	3 m.
Norvegija	2019	2025	6 m.
Lietuva	2023	2027	4 m.
Latvija	2022	2028	6 m.
Malta	2022	2022	0 m.
Estija	2021	2026	5 m.
Italija	2021	2022	1 m.
Slovakija	2019	2025	6 m.
Belgija	2018	2023	5 m.
Liuksemburgas	2018	2018	0 m.
Čekija	2017	2019	2 m.
Šiaurės Makedonija	2014	2014	0 m.
Bosnija ir Hercegovina	2009	2028	19 m.
Serbija	2009	2019	10 m.
Kroatija	2007	2017	10 m.
Slovėnija	2003	2013	10 m.

Remiantis lentelėje pateiktais duomenimis, uždraudžiant kailinių žvėrelių veisimą ir laikymą Europos valstybėse vidutiniškai nustatomas kiek ilgesnis nei penkerių metų (5,37 metų) pereinamasis laikotarpis. Vadinasi, Lietuvoje nustatytas 4 metų „pereinamasis laikotarpis“ kiek trumpesnis, nei vidutiniškai nustatomas Europos valstybėse. Vis dėlto Europos valstybėse taikomo „pereinamojo laikotarpio“ vidurkis nelaikytinas objektyviu rodikliu, leidžiančiu įvertinti Lietuvoje nustatytojo teisinio reguliavimo pagrįstumą, kadangi skirtingose valstybėse ženkliai skiriasi vertimosi kailinių žvėrelių veisimu ir laikymu apimtis. Todėl siekiant išskirti valstybę, kurios

⁷ Lentelė yra sudaryta šio darbo autorių, remiantis viešai prieinamais duomenimis (Eurogroup for Animals, 2021; Eurogroup for Animals, 2022; Fur Free Alliance, 2022; Informacijos vadybos centras, 2023; Respect for Animals, 2023).

nustatyto „pereinamojo laikotarpio“ trukmę būtų galima objektyviai palyginti su nustatyta Lietuvoje, toliau aptartina atskirų valstybių, priėmusių kailinių žvėrelių ūkinę veiklą draudžiantį teisinį reguliavimą, specifika minėto draudimo taikymo kontekste.

Kaip matyti iš aukščiau pateiktų duomenų, kai kuriose Europos valstybėse „pereinamasis laikotarpis“ apskritai nebuvo nustatytas (Malta, Liuksemburgas, Šiaurės Makedonija) arba buvo įtvirtintas tik minimalus (vienerių metų trukmės) „pereinamasis laikotarpis“ (Austrija ir Italija). Vis dėlto pažymėtina, kad valstybėse, nenustačiusiose „pereinamojo laikotarpio“ kailiniai žvėreliai aptariamo teisinio reguliavimo priėmimo metu ūkiškai veisiami nebuvo (Respect for Animals, 2023; Fur Free Alliance, 2022; Informacijos vadybos centras, 2023), todėl šis draudimas neturėjo realios įtakos ūkio subjektų teisėms bei teisėtiems lūkesčiams. Šiose valstybėse nustatytojo reguliavimo tikslas – kailinių žvėrelių auginimo ūkinės veiklos atsiradimo ateityje prevencija. Kailinių žvėrelių veisimo ūkiai aptariamo draudimo priėmimo laikotarpiu (2004 metais) neveikė ir Austrijoje (Informacijos vadybos centras, 2023). Atkreiptinas dėmesys, kad nors aptariamo reguliavimo priėmimo metu Italijoje kailiniai žvėreliai faktiškai buvo auginami, tačiau vertimosi šia ūkine veikla apimtis nebuvo didelė – per metus kailiams buvo paskerdžiama apie 60 000 gyvūnų (Eurogroup for Animals, 2021).

Nors sąlyginai trumpas „pereinamasis laikotarpis“ nustatytas ir Latvijoje (6 metai), Slovėnijoje bei Čekijoje (po 2 metus), šiose valstybėse kailinių žvėrelių veisimo intensyvumas taip pat buvo (yra) itin nedidelis: Latvijoje per metus kailiams paskerdžiama apie 300 000 kanadinių audinių ir po kelis šimtus lapių ir šinšių (Eurogroup for Animals, 2022), Čekijoje per metus paskerdžiama apie 20 000 kailinių žvėrelių, o Slovėnijoje veikė tik vienas nedidelis šinšių ūkis (Informacijos valdymo centras, 2023).

Tuo tarpu Lietuvoje per metus kailiams auginama daugiau kaip 2 milijonai gyvūnų (apie 2 mln. kanadinių audinių, apie 20 000 šinšių ir apie 2000 lapių); Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos 2018 m. gegužės 2 d. duomenimis buvo įregistruoti 202 kailinių žvėrelių ūkiai; Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos duomenimis, kailių industrijos bendros pajamos 2005–2016 metų laikotarpiu svyravo nuo 8,7 mln. eurų (2005 metais) iki 63 mln. eurų (2013 metais) (Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos..., 2019).

Atsižvelgiant į kailinių žvėrelių auginimo apimtį minėtose valstybėse galima teigti, kad Lietuvoje kailinių žvėrelių auginimu verčiamasi gerokai intensyviau. Todėl draudimą įtvirtinančiame Pakeitimo įstatyme nustatytojo „pereinamojo laikotarpio“ trukmę lyginti su šiomis valstybėmis būtų nepagrįsta.

2018–2020 metų laikotarpiu išskirtinos šešios Europos kailių pramonėje pirmaujančios valstybės (skaičiuojant tik audinių ir lapių kailius): Danija, Suomija, Nyderlandai, Lenkija, Graikija ir Lietuva (Finnish Fur Breeders Association, 2021). Iš minėtų valstybių tik Nyderlanduose ir Lietuvoje yra priimtas teisinis reguliavimas, uždrausiantis kailinių žvėrelių veisimą ir laikymą.

Papildomai aptartinas Danijos atvejis – šioje valstybėje kailinių žvėrelių veisimas ir laikymas buvo laikinai uždraustas 2020-2022 metais (Informacijos valdymo centras, 2023). Visgi toks ribojimas buvo įtvirtintas ne dėl pirmiau nurodytų motyvų (aplinkos apsaugos ir gyvūnų gerovės užtikrinimo), o dėl tarp Danijoje augintų audinių paplitusios COVID-19 atmainos ir šios ligos keliamos grėsmės visuomenei. Priėmus aptariamą reguliavimą visos Danijoje esančios audinės buvo išnaikintos, tačiau šiuo metu kailinių žvėrelių ūkiai yra atkuriami ir nėra planuojama ateityje uždrausti kailinių žvėrelių veisimą ir laikymą (Humane Society International, 2022). Taigi, Danijos pavyzdys aptariamo Lietuvoje priimto teisinio reguliavimo kontekste nėra aktualus, kadangi šioje valstybėje draudimas taikytas tik laikinai, dėl ko asmenų ūkinės veiklos laisvė buvo suvaržyta mažesne apimtimi. Be to, šios priemonės taikymas buvo siejamas su skirtingais motyvais: Danijoje kailinių žvėrelių veisimo uždraudimas buvo įgyvendintas dėl COVID-19 plitimo prevencijos. Tuo tarpu Lietuvoje, kaip minėta, kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimas grindžiamas būtinybe užtikrinti gyvūnų gerovę ir aplinkos apsaugą.

Taigi, Lietuvai artimiausias kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo pavyzdys yra Nyderlanduose įvestas draudimas. Atsižvelgiant į tai, įgyvendinant draudimą veisti ir laikyti kailinius žvėrelius Lietuvoje taikytų teisėtų lūkesčių apsaugos priemonių apimtis lygintina su būtent šia valstybe. Nyderlanduose kailinių žvėrelių veisimą ir laikymą uždraudžiančio teisinio reguliavimo priėmimo metu veikė 170 audinių fermų, per metus kailiams buvo paskerdžiama apie 5 000 000 žvėrelių (Informacijos valdymo centras, 2023). Kaip nurodyta pirmiau pateiktoje lentelėje, Nyderlanduose buvo nustatytas net 12 metų trukmės „pereinamasis laikotarpis“ (Informacijos valdymo centras, 2023). Taigi, Lietuvoje nustatytąjį laikotarpį nustatytasis Nyderlanduose viršija net 3 kartus.

Aptariant „pereinamąjį laikotarpį“ taip pat pabrėžtina, kad kai kuriose Europos valstybėse pakankamai ilgas „pereinamasis laikotarpis“ buvo nustatytas nepaisant to, kad jose nebuvo išsivysčiusi kailinių žvėrelių pramonė. Pavyzdžiui, nors Kroatijoje veikė vos kelios šinšilų fermos, buvo nustatytas 10 metų „pereinamasis laikotarpis“; Bosnijoje ir Hercegovinoje taip pat veikė tik keli šinšilų ūkiai, tačiau buvo nustatytas net 19 metų „pereinamasis laikotarpis“; Serbijoje veikė kelios šinšilų fermos, tačiau nustatytas 10 metų „pereinamasis laikotarpis“.

Taigi, Nyderlanduose, kaip valstybėje, kurioje įvedant aptariamą draudimą kailinių žvėrelių auginimo ir laikymo apimtis buvo artimiausia Lietuvai, nustatytas kur kas ilgesnis (12 metų) „pereinamasis laikotarpis“ nei Lietuvoje (4 metai). Pastebėtina tendencija, kad nustatyti minimalų „pereinamąjį laikotarpį“ arba jo nenustatyti pasirenkama tik tose valstybėse, kuriose šios ūkinės veiklos apimtis yra nedidelė arba ja nesiverčiama.

Apibendrinant aptartą Lietuvos teisinį reguliavimą ir analogiško teisinio reguliavimo įgyvendinimo praktiką kitose Europos valstybėse, taip pat atsižvelgiant į Kons-

titucinio Teismo doktriną, vertintina, jog Lietuvos teisinio reguliavimo, nustatančio 4 metų trukmės „pereinamąjį laikotarpį“, pakankamumas teisėtų lūkesčių apsaugos užtikrinimo kontekste yra abejotinas, todėl gali sukelti diskusijų tiek teisės praktikų, tiek ir teisės mokslininkų gretose.

3.2. Kompensacijų ūkio subjektams teisinio reguliavimo analizė

Kaip aptarta pirmesnėse šio darbo dalyse, valstybei kyla pareiga atlyginti asmenų nuostolius, patirtus dėl pasikeitus teisiniam reguliavimui pablogėjusių ūkinės veiklos sąlygų. Nors oficialioje konstitucinėje doktrinoje neįtvirtinta detalių kompensacinio mechanizmo kriterijų, nustatytasis mechanizmas turėtų atitikti ūkinės veiklos draudimo sukeltamų nuosavybės suvaržymų apimtį bei kitas reikšmingas aplinkybes. Sprendžiant dėl Lietuvoje įtvirtinto kompensacijos mechanizmo pakankamumo užtikrinant ūkio subjektų teisėtų lūkesčių apsaugą yra aktualios Pakeitimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies, 5 straipsnio 5 dalies bei 5 straipsnio 3 dalies nuostatos.

Pagal Pakeitimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalį ūkio subjektams (kailinių žvėrelių veisėjams ir laikytojams), iki 2026 m. gruodžio 31 d. nutraukusiems kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo komercinę veiklą, kuri buvo pradėta vykdyti iki 2022 m. sausio 1 d., apskaičiuojama ir mokama kompensacija už šios komercinės veiklos nutraukimą. Aptariamos kompensacijos dydis nustatomas pagal ūkio subjekto deklaruotų kailinių žvėrelių skaičių, skaičiuojant vidutinį metinį kailinių žvėrelių, ūkio subjekto laikytų metais, einančiais prieš šio įstatymo oficialaus paskelbimo metus, skaičių.

Už vieną kailinį žvėrėlį išmokama 3 Eur dydžio kompensacija, jeigu aptariama komercinė veikla nutraukiama iki 2025 m. sausio 1 d., 2 Eur dydžio kompensacija, jeigu aptariama komercinė veikla nutraukiama iki 2026 m. sausio 1 d. arba 1 Eur dydžio kompensacija, jeigu aptariama komercinė veikla nutraukiama iki 2026 m. gruodžio 31 d.

Pakeitimo įstatymo 5 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas vienkartinės kompensacijos už statinių nugriovimą ir įrenginių sunaikinimą, kurie skirti tik kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo ūkinei veiklai, taip pat atliekų sutvarkymą ir išvežimą nuo 2024 m. balandžio 1 d. iki 2026 m. gruodžio 31 d.

Pagal Pakeitimo įstatymo 5 straipsnio 8 dalį darbuotojui, kuris yra atleidžiamas iš darbo kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo veikla užsiimančiame (užsiėmusiame) ūkio subjekte dėl darbuotojo atliekamos darbo funkcijos tapimo pertekline dėl darbo organizavimo pakeitimų ar kitų priežasčių, susijusių su darbdavio veikla (Lietuvos Respublikos darbo kodekso 57 straipsnio 1 dalies 1 punktas), iš valstybės biudžeto skiriama ir išmokama dviejų aptariamo darbuotojo vidutinių darbo užmokesčių dydžio išeitinė išmoka, o jeigu darbo santykiai tęsiasi trumpiau negu vienus metus – pusės jo vidutinio darbo užmokesčio dydžio išeitinė išmoka (Darbo kodekso 57 straipsnio 8 dalis).

Taigi, įstatymų leidėjas Pakeitimo įstatymu ūkio subjektams, užsiėmusiems kailinių žvėrelių veisimu ir laikymu, nustatė trijų rūšių kompensacinį mechanizmą už praradimus, susijusius su šios ūkinės veiklos uždraudimu: (i) išmokama vienkartinė kompensacija už kiekvieną žvėrėlį, priklausomai nuo ūkio uždarymo laiko svyruojanti nuo 1 iki 3 Eur; (ii) išmokama vienkartinė kompensacija už kailiniams žvėreliams veisti skirtų pastatų ir įrenginių sunaikinimą, taip pat atliekų sutvarkymą ir išvežimą; (iii) išmokamos kompensacijos darbuotojams, kurie bus atleisti dėl ūkio subjekto nebegalėjimo verstis kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo ūkine veikla.

Atskirai pasisakytina dėl Pakeitimo įstatymo 5 straipsnio 8 dalimi nustatytos kompensacijos darbuotojams, kurie bus atleisti iš darbo dėl darbdavio nebegalėjimo verstis kailinių žvėrelių veisimu ir laikymu pagrįstumo. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atkreipiamas dėmesys į valstybės pareigą saugoti darbuotojo, kaip ekonominiu bei socialiniu požiūriu paprastai silpnesnės pusės, teises ir interesus. Konstitucinis Teismas yra atkreipęs dėmesį, kad darbo santykiai turi būti reguliuojami tokiu būdu, kad būtų užtikrinta ne tik darbuotojų apsauga darbo procese, bet ir platesnis spektras dirbančio žmogaus teisių garantijų (Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas). Nors šios Konstitucinio Teismo doktrinos nuostatos suformuotos nagrinėjant konstitucinės justicijos bylą, susijusią su darbo santykių (santykių tarp darbuotojo ir darbdavio) teisiniu reguliavimu, manytina, jog aptariamame nutarime išskirta valstybės pareiga saugoti darbuotojo teises, užtikrinti „visą spektrą“ darbuotojo žmogaus teisių garantijų taikytina kur kas platesniam teisinių santykių ratui – *inter alia* ir atvejui, kai darbuotojas netenka darbo vietos dėl valstybės įgyvendinamos reguliavimo priemonės – ūkinės veiklos uždraudimo. Taigi, iš Konstitucijos kylančios darbuotojų teisių garantijos suponuoja būtinybę valstybei atlyginti dėl jos pačios veiklos kylančius darbuotojų praradimus (nuostolius). Atsižvelgiant į tai, įstatymų leidėjo Pakeitimo įstatyme įtvirtintas darbuotojų nuostolių, patiriamų dėl atleidimo, susijusio su ūkinės veiklos sektoriaus uždraudimu, kompensavimas yra sveikintinas ir konstituciniu reguliavimu pagrįstas valstybės veiksmas.

Įdomu aptarti ekonominės veiklos laisvės uždraudimo mechanizmą, kurį analizavo Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. Minėtu atveju Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas tyrė ne kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimą, o kitos ūkinės veiklos – atominės energetikos – uždraudimą (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas 2016 m. gruodžio 6 d. nutarime teismas pripažino, kad Vokietijos įstatymo leidėjo sprendimas, kuriuo uždraudžiama branduolinė energetika yra kons-

tituciniu požiūriu pateisinamas, nes yra pagrįstas svarbiais konstituciniais aplinkosaugos ir sveikatos apsaugos principais. Vis dėlto teismas pabrėžė, kad toks staigus ekonominės politikos pasikeitimas turi įtakos ūkio subjektų, vykdančių branduolinę energetiką, ne tik ekonominei veiklai, bet ir nuosavybės teisėms (jų nuosavybė tapo visiškai nereikalinga naudojimui). Atitinkamai Vokietijos nacionalinės teisės aktuose turėjo būti nustatyta kompensacija ūkio subjektams (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taigi, valstybės prisiimta pareiga kompensuoti ūkio subjektų praradimus yra *inter alia* susijusi ir su valstybės teikiamomis nuosavybės teisės apsaugos garantijomis.

Viešojoje erdvėje matyti ūkio subjektų nuogaštavimų dėl nepakankamo kompensacijų už kailinius žvėrelius dydžio (esą nustatytos kompensacijos dydis neatitinka rinkos situacijos) (ELTA, 2023), tačiau šio darbo autoriams nepavyko surinkti pakankamai duomenų (su kompensavimo ūkinės veiklos uždraudimo atveju klausimu susijusios Lietuvos ir užsienio teisės doktrinos, teismų sprendimų, užsienio valstybių pavyzdžių), jog būtų galima atlikti mokslinę analizę dėl kompensacijos dydžio pagrįstumo.

Nagrinėjant kitų valstybių, pasirinkusių uždrausti kailinių žvėrelių veisimą ir laikymą, praktiką vieninga tendencija nepastebėtina – vienos valstybės numatytas ūkio subjektų kompensavimo mechanizmus, kitose – ne (Informacijos valdymo centras, 2023; Fur Free Alliance, 2016).

Valstybėse, kuriose aptariama ūkinė veikla yra uždrausta, tačiau uždraudimo metu nebuvo faktiškai vykdoma, kompensacijų numatymo klausimas nėra aktualus. Vis dėlto kai kuriose valstybėse, kuriose tokia ūkinė veikla buvo vykdoma (nors ir neintensyviai) kompensacinis mechanizmas nebuvo numatytas. Vienas iš tokių valstybių pavyzdžių yra Latvija (Latvijos Respublikos gyvūnų apsaugos įstatymas, 1999). Vis dėlto Latvijoje iki šiol vyksta teisminiai procesai dėl tokio teisinio reguliavimo teisėtumo (Informacijos valdymo centras, 2023), todėl šis pavyzdys nėra tinkamas analizei. Jau minėtu Nyderlandų atveju kompensacinis mechanizmas yra numatytas (Free Fur Alliance, 2016).

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, konstatuotina, jog įtvirtindamas kompensacijos mechanizmą kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo atveju įstatymų leidėjas įgyvendino oficialioje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintą pareigą nustatyti pasikeitusio teisinio reguliavimo sąlygotų praradimų kompensacijos mechanizmą. Kita vertus, nepakanka duomenų, kurių pagrindu būtų galima objektyviai įvertinti šios priemonės pakankamumą užtikrinant ūkio subjektų teisėtą lūkesčių apsaugą.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje ūkinės veiklos laisvė suprantama kaip prielaidas asmeniui savarankiškai priimti savo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus sudarančių teisinių galimybių visuma. Ūkinės veiklos laisvė nėra absoliu-

ti – jos turinys ribojamas užtikrinant viešąjį interesą valstybės nustatyto teisinio reguliavimo. Nustatydama ūkinės veiklos laisvės ribojimus valstybė yra saistoma šių sąlygų: (i) esminiai ribojimai privalo būti įtvirtinti įstatymu, (ii) ribojimai privalo būti būtini siekiant apsaugoti konstitucines vertybes, (iii) ribojimai turi nepaneigti varžomų teisių ir laisvių esmės, (iv) ribojimai turi atitikti proporcingumo principą, (v) ribojimai turi atitikti viešąjį interesą (bendrą tautos gerovę). Iš esmės analogiško požiūrio laikomasi ir supranacionalinių teismų praktikose;

2. Remiantis oficialios konstitucinės doktrinos nuostatomis, uždrausdama veiklą ūkinės veiklos sektoriuje valstybė turėtų užtikrinti ūkio subjektų teisėtų lūkesčių apsaugą sistemiškai taikydama toliau nurodytąsias priemones: (i) teisingą praradimų kompensacijos mechanizmą, (ii) *vacatio legis*, (iii) pereinamąjį teisinį reguliavimą;
3. Įstatymų leidėjas, atsižvelgiant į Konstitucijos nuostatas ir jas aiškinančią Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, pagrįstai nustatė kompensacijų mechanizmą ūkio subjektams, užsiėmusiems kailinių žvėrelių veisimu ir laikymu, susidedantį iš kompensavimo už žvėrelių skaičių, kompensavimo už pastatų ir įrenginių, skirtų jiems veisti ir laikyti, sunaikinimą bei išmokų dėl ūkinės veiklos uždraudimo atleistiems darbuotojams išmokėjimo;
4. Kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo pavyzdžių lyginamoji analizė atskleidžia, kad valstybėse, kuriose vertimosi kailinių žvėrelių veisimu intensyvuamas buvo panašus į šiuo metu esantį Lietuvoje, paprastai nustatoma gerokai ilgesnė *vacatio legis* trukmė. Atsižvelgiant į tai, kyla diskusinis klausimas, ar Lietuvoje nustatyta 4 metų *vacatio legis* trukmė yra pakankama. Tokio klausimo analizė gali tapti kito aktualaus mokslinio darbo objektu.

Šaltinių sąrašas

Lietuvos ir užsienio norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, 44-1073.
3. Latvijos Respublikos gyvūnų apsaugos įstatymas (1999). *Latvijas Vēstnesis*, 444/445.
4. Lietuvos Respublikos azartinių lošimų įstatymas (2001). *Valstybės žinios*, 43-1495.
5. Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo Nr. VIII-500 2, 10, 12 ir 17 straipsnių pakeitimo įstatymas (2023). *TAR*, 18812.

Specialioji literatūra

6. Birmontienė, T. and Miliuvienė, J. (2022). Valstybės valdžių įgaliojimų konkurencija COVID-19 pandemijos metu. *Teisė*, 123, 24–37.
7. Brooman, S. (2023). Politics, Law and Grasping Evidence in Fur Farming. Iš: Albuquerque, L. et al. (2023). *The Ethics of Fur– Religious, Cultural, and Legal Perspectives*, Lanham: Rowman & Littlefield.

8. Gedmintaitė, A. (2016). Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, (01S), Vilniaus Universitetas. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
9. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, (01S), Vilniaus Universitetas. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
10. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2023a). Žaliosios ekonomikos iššūkiai Europos žmogaus teisių konvencijai ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijai. *Teisė*, 128, 41–61.
11. Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2023b). Bridging Between an Effective Economy and Environmental Protection Under the Lithuanian Constitution. Iš: *Review of Central and East European Law*, 48-2, 217-240.
12. Kūris, E. (2012). Viešasis interesas: teisėkūra ir konstitucinė jurisprudencija. *Notariatas*. Nr. 13, p. 51. Iš: Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Pogužinskė, E. (2023). Ūkio subjektų veiklos priežiūra Lietuvos viešajame administravime. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, (01S), Vilniaus Universitetas. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
14. Šileikis, E. (2005). Alternatyvi konstitucinė teisė. 2 papildytas leidimas. Vilnius: Teisinės informacijos centras. Iš: Juškevičiūtė-Vilienė, A. (2017). *Asmens ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai Lietuvoje: ekonominės, istorinės ir lyginamosios įžvalgos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė, (01S), Vilniaus Universitetas. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
15. Šilvaitė, E. (2021). Ūkio subjektų veiklos priežiūros pokytis. *Teisė*, 119, 131–148.
16. Teise.pro. Vaičaitis, V. A. *Komentaras dėl 2023 m. sausio 24 d. Konstitucinio Teismo nutarimo, kuriuo Vyriausybės nutarimo reguliavimas dėl 2020 m. pavasarį paskelbto karantino, kai buvo nustatyti grožio ir odontologijos paslaugų teikimo ribojimai, buvo pripažintas neprieštaraujančiu Konstitucijai* [interaktyvus] (modifikuota 2023-02-01). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/02/01/vaidotas-a-vaicaitis-komentaras-del-2023-m-sausio-24-d-konstitucinio-teismo-nutarimo-kuriuo-vyriausybes-nutarimo-reguliavimas-del-2020-m-pavasari-paskelbto-karantino-kai-buvo-nustatyti-grozio-i-ziureta-2024-m-sausio-11-d->.
17. Žalimas, D. (2014). Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės vaidmuo plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Iš: Šiuolaikinės konstitucinės justicijos tendencijos: nacionalinės ir tarptautinės teisės santykis Lietuvos Respublikos Konstituciniam teismui 20 metų, red. Toma Birmontienė, Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 295–321

Teismų praktika

EŽTT ir ESTT praktika

18. *Belgijos Karalystė ir Forum 187 ASBL prieš Europos Bendrijų Komisiją* [ESTT], Nr. C-182/03 ir C-217/03 [2006-06-22]. ECLI:EU:C:2006:416.

19. *Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis prieš Graikiją* [EŽTT] Nr. 35332/2005 [2012-12-02].
20. *Sky Österreich GmbH prieš Österreichischer Rundfunk* [ESTT], Nr. C-283/11 [2013-01-22]. ECLI:EU:C:2013:28.
21. *Bank Melli Iran prieš Telekom Deutschland GmbH* [ESTT], Nr. C-124/2 [2021-12-21]. ECLI:EU:C:2021:1035.
22. *J.K. prieš TP S.A.* [ESTT], Nr. C-356/21 [2023-01-12]. ECLI:EU:C:2023:9.
23. *Harley-Davidson Europe Ltd ir Neovia Logistics Services International prieš Europos Komisiją* [ESTT], Nr. T-324/21, [2023-03-01]. ECLI:EU:T:2023:101.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

24. Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 34-847.
25. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-915.
26. Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-2382.
27. Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-2548.
28. Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 5-186.
29. Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1441.
30. Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 63-2235.
31. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 62-2283.
32. Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 76-3018.
33. Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-938.
34. Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas. *TAR*, 1547.
35. Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 1176.

Kiti šaltiniai

36. Fur Free Alliance. *Dutch Mink Ban Verdict Sets Precedent in Europe* [interaktyvus] (modifikuota 2016-02-14). Interaktyvi nuoroda: <https://www.furfreealliance.com/dutch-mink-ban-verdict-sets-precedent-in-europe/> [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].
37. Finnish Fur Breeders' Association. *FiFur Statistics 2021* [interaktyvus] (modifikuota 2021-02-07). Interaktyvi nuoroda: https://fifur.fi/sites/default/files/fifur_statistics_2021_-_web.pdf [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].
38. *Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIVP-1104, XIVP-1105* [interaktyvus] (modifikuota 2021-11-15). Interaktyvi nuoroda: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/57428a6045f711eca8a1caec3ec4b244?jfwid=-fzealqc53&fbclid=IwAR3edBYO1Rok6js0Eh1sowrqS_UwptdBPdt25f_Z3smTY0jV05gSue3ZWkM [žiūrėta 2024 m. sausio 12 d.].
39. Eurogroup for Animals. *Italy Bans Fur Farming as of January 2022* [interaktyvus] (modifikuota 2021-12-21). Interaktyvi nuoroda: <https://www.eurogroupforanimals.org/news/italy-bans-fur-farming-january-2022> [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].
40. Fur Free Alliance. *Malta Introduces Ban On Fur Farming* [interaktyvus] (modifikuota 2022-08-09). Interaktyvi nuoroda: <https://www.furfreealliance.com/malta-introduces-ban-on-fur-farming/> [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].

41. Eurogroup for Animals. *Latvia Bans Fur Farming* [interaktyvus] (modifikuota 2022-09-23). Interaktyvi nuoroda: <https://www.eurogroupforanimals.org/news/latvia-bans-fur-farming> [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].
42. Informacijos vadybos centras, UAB. *Draudimas auginti kailinius žvėrelius vykdomas neapskaičiuojamų realiųjų kaštų, neužtikrinus privačios nuosavybės ir darbo vietų apsaugos* [interaktyvus] (modifikuota 2023-06-05). Interaktyvi nuoroda: https://sc.bns.lt/view/item/463782#_ftn2 [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].
43. ELTA. *Kailinių žvėrelių augintojai piktinasi: siūlomos kompensacijos neteisingos* [interaktyvus] (modifikuota 2023-09-21). Interaktyvi nuoroda: <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/kailiniu-zvereliu-augintojai-piktinasi-siulomos-kompensacijos-neteisingos-94579595> [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].
44. Respect for Animals. *A Guide To Fur Bans Around The World*. [interaktyvus] (modifikuota 2023-10-09). Interaktyvi nuoroda: <https://respectforanimals.org/a-guide-to-fur-bans-around-the-world/> [žiūrėta 2024 m. sausio 11 d.].

SANTRAUKA

Moksliniame darbe analizuojama ūkinės veiklos laisvės apribojimams (*inter alia*, ūkinės veiklos uždraudimui) aktuali Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, teisės doktrina. Šių šaltinių pagrindu išskiriamos ūkinės veiklos laisvės ribojimo priemonės – ūkinės veiklos uždraudimo – taikymo sąlygos. Aptarus teorinius ūkinės veiklos uždraudimo aspektus, pateikiama praktinio pavyzdžio – kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo – teisinė analizė.

Pirmose darbo dalyse atliekamos Konstitucinio Teismo bei supranacionalinių teismų doktrinos analizės pagrindu atskleidžiama nacionaliniu bei tarptautiniu lygmeniu vyraujanti ūkinės veiklos laisvės samprata bei pagrindinės jos ribojimo sąlygos. Taip pat nustatomos pagrindinės teisėtų lūkesčių apsaugos užtikrinimo priemonės, taikytinos ūkinės veiklos uždraudimo atveju.

Išskirtų ūkinės veiklos ribojimo sąlygų, taip pat proporcingumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principų pagrindu toliau darbe pateikiama konkretaus atvejo – kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo uždraudimo Lietuvoje nuo 2027 m. sausio 1 d. – analizė. Atsižvelgdami į tai, jog kailinių žvėrelių veisimo ir laikymo ūkinės veiklos uždraudimas yra pirmasis Lietuvoje visiško ūkinės veiklos uždraudimo atvejis, šio darbo autoriai analizuoja aptariamo reguliavimo proporcingumą ir teisėtų lūkesčių apsaugos užtikrinimą remdamiesi užsienio pavyzdžiais. Darbe taip pat analizuojama nustatyto kompensacinio mechanizmo, skirto atlyginti kailinių žvėrelių augintojų praradimus, atitiktis Konstitucijai ir teisės principams.

SUMMARY

The research work analyses the jurisprudence of the Constitutional Court, the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union and legal doctrine relevant to restrictions on the freedom of economic activity (*inter alia*, the prohibition of economic activity). Based on these sources, the conditions for the application of the most stringent measure restricting the freedom of economic activity – prohibition of economic activity – are identified. After discussing the theoretical aspect of the prohibition of economic activity, a legal analysis of a practical example – the prohibition of breeding and keeping fur-bearing animals – is presented.

In the first parts of the thesis, an analysis of the doctrine of the Constitutional Court and supranational courts reveals the prevailing concept of freedom of economic activity at the national and international levels, as well as the main conditions for its restriction. Furthermore, the key measures for the protection of legitimate expectations in the event of a prohibition of economic activity are identified.

The paper then analyses the specific case of the prohibition of breeding and keeping of fur-bearing animals in Lithuania as of 1 January 2027 from the point of view of the conditions set out in the doctrine, the principles of proportionality and the protection of legitimate expectations. Considering that the prohibition of breeding and keeping of fur-bearing animals is the first case of a complete prohibition of economic activities in Lithuania, the authors of this paper analyse the proportionality of the regulation in question and the guarantee of the protection of legitimate expectations, using the examples of *vacatio legis* and compensation mechanisms provided for in analogous legal regulations adopted abroad. The work also analyses the compliance of the established compensation mechanism for losses incurred by the breeders of fur-bearing animals with the Constitution and the legal principles.